

OLIY TA'LIMDA IJTIMOIIY GRANTLAR VA TA'LIM KREDITLARI TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistranti

Xolbutayev Bunyod Asqar o'g'li

e-mail: xolbutayevvv@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada oliy ta'lim tizimida ijtimoiy grantlar va ta'lim kreditlari mexanizmlarining ahamiyati, ularning amaldagi holati hamda takomillashtirish yo'nalishlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari uchun oliy ta'limga kirish imkoniyatlarini kengaytirishda grant va kredit tizimlarining roli ochib beriladi. Shuningdek, xorijiy tajribalar asosida O'zbekiston oliy ta'lim tizimida ijtimoiy grantlar va ta'lim kreditlarini rivojlantirish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar

Oliy ta'lim, ijtimoiy grant, ta'lim krediti, inson kapitali, moliyaviy qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy tenglik, foiz stavkalari.

Kirish

Bugungi globallashtirish sharoitida oliy ta'lim tizimi mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi, inson kapitali salohiyatini oshirish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Oliy ma'lumotli kadrlar tayyorlash nafaqat iqtisodiy samaradorlikni, balki jamiyatda ijtimoiy adolat va teng imkoniyatlarni ta'minlashni ham nazarda tutadi. Shu bois oliy ta'limga kirish imkoniyatlarining moliyaviy jihatdan cheklangan qatlamlar uchun ochiqdoli dolzarb masalaga aylanmoqda.

Aholining kam ta'minlangan qatlamlari, nogironligi bo'lgan shaxslar, yetim bolalar hamda ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalar farzandlari uchun oliy ta'lim xarajatlarini qoplash muammosi dolzarbligicha qolmoqda. Ushbu muammoni hal etishda ijtimoiy grantlar va ta'lim kreditlari tizimi muhim instrument sifatida namoyon bo'ladi.

Mazkur maqolaning maqsadi oliy ta'limda ijtimoiy grantlar va ta'lim kreditlari tizimining nazariy asoslarini ochib berish, amaldagi holatini tahlil qilish hamda uni takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat.

1. Oliy ta'limda ijtimoiy grantlar va ta'lim kreditlarining nazariy asoslari

Ijtimoiy grantlar va ta'lim kreditlari tizimi oliy ta'limni moliyalashtirishning muhim shakllaridan biri hisoblanadi. Ijtimoiy grantlar — bu davlat yoki maxsus jamg'armalar tomonidan talabalarga qaytarib berilmaydigan moliyaviy yordam bo'lib, asosan ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarga yo'naltiriladi.

Ta'lim kreditlari esa talabaning o'qish davrida yoki uni tugatgandan so'ng ma'lum muddat ichida qaytarilishi lozim bo'lgan moliyaviy resurslardir. Ushbu kreditlar odatda imtiyozli foiz stavkalari, kechiktirilgan to'lov muddati va moslashuvchan qaytarish mexanizmlariga ega bo'ladi.

Nazariy jihatdan, ijtimoiy grantlar ijtimoiy tenglikni ta'minlashga xizmat qilsa, ta'lim kreditlari inson kapitaliga investitsiya sifatida qaraladi. Iqtisodiy nazariyada ta'limga sarflangan xarajatlar kelgusida yuqori daromad va mehnat unumdorligi orqali qoplanishi isbotlangan.

2. Oliy ta'limda moliyaviy qo'llab-quvvatlashning ijtimoiy ahamiyati

Oliy ta'lim tizimida moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining rivojlanishi ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Grant va kredit tizimlari orqali:

- ijtimoiy tenglik ta'minlanadi;
- kam ta'minlangan oilalar farzandlarining ta'lim olish imkoniyatlari kengayadi;
- yoshlarning ilm olishga bo'lgan motivatsiyasi oshadi;
- kadrlar salohiyati yaxshilanadi.

Bundan tashqari, oliy ta'limga investitsiya kiritish mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanish strategiyasida muhim o'rin tutadi. Ta'lim kreditlari orqali talabalarning moliyaviy mustaqilligi oshadi va ularning kelajakdagi mehnat bozoriga moslashuvi osonlashadi.

3. O'zbekistonda ijtimoiy grantlar va ta'lim kreditlari tizimining amaldagi holati

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida oliy ta'lim tizimini moliyalashtirish bo'yicha qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, davlat grantlari sonining ko'paytirilishi, ehtiyojmand talabalar uchun maxsus grantlar ajratilishi va ta'lim kreditlarining joriy etilishi muhim qadam bo'ldi.

Amaldagi ta'lim kreditlari tizimi talabalarga kontrakt to'lovlarini qoplash imkonini beradi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 30-iyuldagi qarori (PQ-5203-son) ya'ni, Oliy va professional ta'lim tashkilotlarida ta'lim olish imkoniyatlarini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risidagi qarorda bir qancha qulayliklar yaratilgan va hozirda amalda qo'llanilmoqda. Bularga misol qilib olsak, tijorat banklari Moliya vazirligi tomonidan joylashtiriladigan resurslar hisobidan ta'lim kreditlarini Markaziy bankning asosiy stavkasida ajratadi. Ya'ni, kredit summasi qayta moliyalashtirish stavkasiga 14%ga to'g'ri proportsional holda beriladi. Ta'lim kreditining asosiy qismi talabaning rasmiy o'qish muddati tugagandan so'ng yettinchi oydan boshlab 7 yil davomida qaytarilishi ham ayni

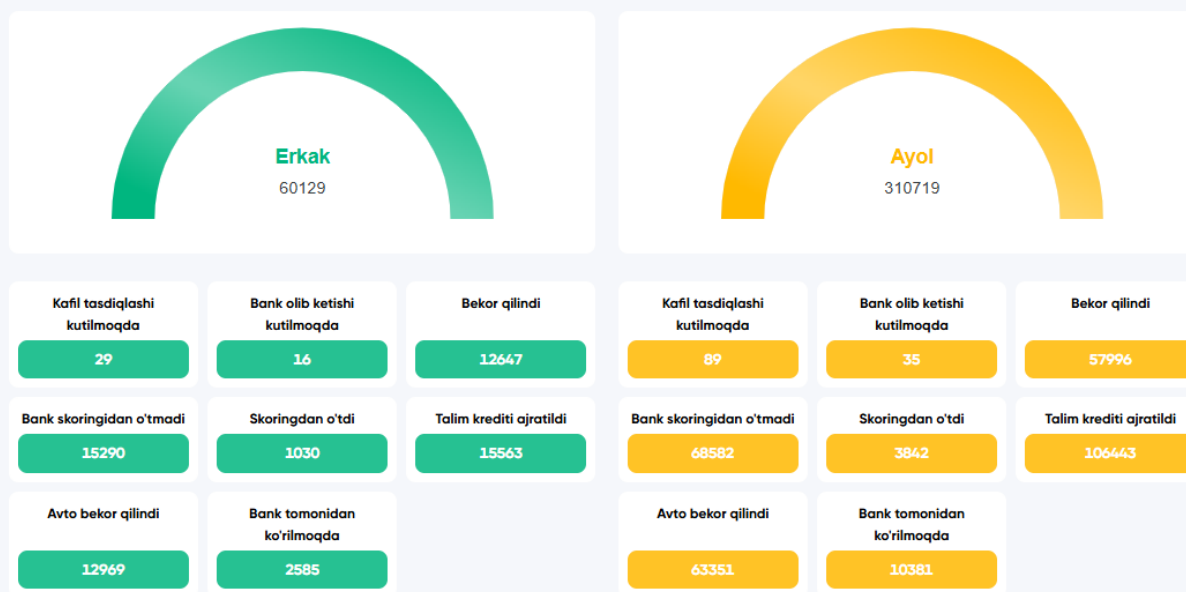
talabalarga yengillik sifatida belgilab qo'yilgan. Yana bir jihatni hisobga olishimiz muhimki, "Ijtimoiy himoya yagona reyestri" axborot tizimiga yoki "Kambag'al oilalar reyestri" axborot moduliga kiritilgan oilalar farzandlaridan ta'lim krediti uchun garov va kafilliklar talab etilmaydi.

Ta'lim kreditini moliyalashtiruvchi banklar

Yuqoridagi jadvalda ko'rishimiz mumkinki, 11ta bank ta'lim kreditlarini ajratmoqda.

Erkak va ayollar o'rtasidagi arizalar soni

Bu jadvalda aynan ta'lim kreditini olish uchun ariza berganlar va ularning erkak va ayollar kesimida ko'rishimiz mumkin. Hozirgi kunda 122 mingdan ortiq talaba yoshlarga ta'lim kreditlari ajratilgan.

O'z navbatida oliy ta'limda ijtimoiy grandlar ajratilishi va uning nazoratini Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 10-martdagi 149-son qaroriga asosan Oliy ta'lim tashkilotlarida talabalarga grantlarni taqdim etish va qayta taqsimlash tartibi to'g'risida nizomga bo'ysungan holda amalga oshiriladi.

4. Xorijiy tajriba tahlili

Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, ta'lim kreditlari va grantlar tizimi oliy ta'limni ommalashtirishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, AQShda federal ta'lim kreditlari va grantlar keng joriy etilgan bo'lib, talabalar daromadiga moslashtirilgan qaytarish tizimi amal qiladi.

Yevropa davlatlarida esa grantlar ustuvor ahamiyatga ega bo'lib, ta'lim kreditlari kam foizli va uzoq muddatli shaklda taqdim etiladi. Skandinaviya mamlakatlarida esa oliy ta'lim deyarli bepul bo'lib, talabalar yashash xarajatlari uchun davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadi.

Ushbu tajribalar O'zbekiston uchun muhim xulosalar chiqarish imkonini beradi.

5. Ijtimoiy grantlar va ta'lim kreditlari tizimini takomillashtirish yo'nalishlari

Oliy ta'limda ijtimoiy grantlar va ta'lim kreditlari tizimini takomillashtirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- ijtimoiy grantlar qamrovini kengaytirish;
- grant ajratishda shaffof va raqamlashtirilgan mezonlarni joriy etish;

- kreditlarni qaytarishda daromadga bog'liq mexanizmlarni joriy etish;
- xususiy sektor va banklar ishtirokini kengaytirish.

Shuningdek, talabalar va ularning ota-onalari uchun moliyaviy savodxonlikni oshirish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tashkilotlariga o'qishga qabul qilish va davlat buyurtmasini joylashtirish tizimini takomillashtirish to'g'risida" 2024-yil 24-maydagi PF-81-son Farmoni hamda "Kambag'allikdan farovonlik sari" dasturini amalga oshirish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to'g'risida" 2024-yil 23-sentabrdagi PQ-330-son qarori ijrosini ta'minlash, shuningdek, ta'lim grantlarini iqtidorga yo'naltirish, grant kvotalarining taqsimlanishida raqobat muhitini yaratish va yoshlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi. Bu nizomda Oliy ta'lim tashkilotlarida ta'lim grantini qayta taqsimlash sxemasi va ta'lim grantiga talabgorlarning faolligini aniqlash bo'yicha baholash mezonlari keltirib o'tilgan. Shu bilan birga ushbu faoliyat va unga aloqador boshqa jarayonlar ushbu nizomga binoan nazorat qilinadi.

MAZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Oliy ta'limni moliyalashtirish, xususan ijtimoiy grantlar va ta'lim kreditlari tizimini rivojlantirish masalalari ko'plab mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Inson kapitali nazariyasiga asos solgan G. Becker o'z tadqiqotlarida ta'limga yo'naltirilgan mablag'lar uzoq muddatli iqtisodiy o'sish va shaxsiy daromadlarning oshishiga xizmat qilishini asoslab bergan.

N. Mankiw va boshqa iqtisodchi olimlar ta'lim xarajatlarini investitsiya sifatida baholab, davlatning oliy ta'limni moliyaviy qo'llab-quvvatlashdagi rolini muhim deb hisoblaydilar. Xorijiy tadqiqotlarda, xususan OECD va Jahon banki

hisobotlarida ta'lim kreditlarining daromadga bog'liq qaytarish mexanizmlari ijtimoiy tenglikni ta'minlashda samarali vosita sifatida e'tirof etilgan.

Mahalliy olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda O'zbekiston oliy ta'lim tizimida grantlar va ta'lim kreditlarining huquqiy asoslari, ularning amaliy qo'llanilishi hamda mavjud muammolar tahlil qilingan. Shunga qaramay, ijtimoiy grantlar qamrovini kengaytirish va ta'lim kreditlari mexanizmini yanada takomillashtirish masalalari hali yetarlicha chuqur o'rganilmagan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur ilmiy maqolada tadqiqot jarayonida umumilmiy va maxsus tadqiqot usullaridan foydalanildi. Jumladan, tahlil va sintez usullari orqali oliy ta'limda ijtimoiy grantlar va ta'lim kreditlari tizimining nazariy asoslari o'rganildi.

Shuningdek, qiyosiy tahlil usuli yordamida O'zbekiston va xorijiy mamlakatlar tajribasi solishtirildi. Statistik tahlil usuli orqali oliy ta'limni moliyalashtirishga oid mavjud ma'lumotlar o'rganildi. Tadqiqot davomida mantiqiy fikrlash, tizimli yondashuv hamda umumlashtirish usullaridan ham keng foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda oliy ta'limni moliyalashtirishda davlat grantlari yetakchi o'rin tutadi. Biroq ijtimoiy grantlar qamrovi cheklangan bo'lib, barcha ehtiyojmand talabalarni to'liq qamrab olmaydi. Ta'lim kreditlari tizimi esa nisbatan yangi bo'lib, uni amaliyotga tatbiq etishda ayrim muammolar mavjud.

Xususan, kredit olish jarayonining murakkabligi, aholining moliyaviy savodxonlik darajasining yetarli emasligi hamda kreditni qaytarish mexanizmlarining moslashuvchan emasligi tizim samaradorligini pasaytirmoqda.

Xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, ta'lim kreditlarini daromadga bog'liq qaytarish modeli joriy etilishi talabalar uchun moliyaviy yukni kamaytiradi.

Olib borilgan tahlillar asosida ijtimoiy grantlar va ta'lim kreditlari tizimini takomillashtirish zarurligi aniqlandi.

XULOSA VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalariga ko'ra, oliy ta'limda ijtimoiy grantlar va ta'lim kreditlari tizimi ijtimoiy adolatni ta'minlash va inson kapitalini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Amaldagi tizimni takomillashtirish orqali kam ta'minlangan qatlamlar uchun oliy ta'limga kirish imkoniyatlarini kengaytirish mumkin.

Xulosa sifatida quyidagi takliflar ilgari suriladi: ijtimoiy grantlar qamrovini kengaytirish, ta'lim kreditlari bo'yicha foiz stavkalarini pasaytirish, kreditlarni qaytarishda daromadga moslashuvchan mexanizmlarni joriy etish hamda jarayonlarni to'liq raqamlashtirish. Ushbu chora-tadbirlar oliy ta'lim tizimining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

I. Normativ-huquqiy hujjatlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston, amaldagi tahrir.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining oliy ta'lim muassasalarida kontrakt asosida o'qishni moliyalashtirish va ta'lim kreditlari tizimini joriy etishga doir qarorlari.

5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining ijtimoiy himoyaga muhtoj talabalarni qo‘llab-quvvatlashga oid qarorlari.

II. Ilmiy va o‘quv adabiyotlar

6. Mankiw N.G. Principles of Economics. – USA: Cengage Learning, 2020.

7. Becker G.S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. – Chicago: University of Chicago Press, 2019.

8. Barr N. Economics of the Welfare State. – Oxford: Oxford University Press, 2018.

9. Johnstone D.B. Financing Higher Education: Who Pays and Other Issues. – New York: Columbia University, 2017.

10. Psacharopoulos G., Patrinos H. Returns to Investment in Education. – World Bank Publications, 2018.

III. Ilmiy maqolalar va tahliliy manbalar

11. Salmi J. “Equity and Access in Higher Education”. International Review of Education, 2019.

12. Chapman B. “Income Contingent Loans for Higher Education”. Journal of Higher Education Policy, 2018.

13. OECD. Education at a Glance. – Paris: OECD Publishing, 2022.

14. World Bank. Higher Education Financing and Student Loan Systems. – Washington DC, 2021.

15. UNESCO. Global Education Monitoring Report. – Paris, 2022.

IV. Elektron manbalar

16. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi rasmiy sayti.

17. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy axborotlari.

18. Jahon bankining rasmiy tahliliy ma’lumotlari.

19. OECD rasmiy veb-resurslari.

20. UNESCO rasmiy ma’lumotlar bazasi.